Лідія КАРПЕНКО
Максим ЛЕВАДА

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ІНШИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ:

АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що шукає археолог?

– Археолог не шукає скарб;

– Археолог не шукає черепки;

– Археолог не шукає руїни.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Археолог шукає інформацію

Інформацію про минуле, якої немає в писемних джерелах:

– бо вони не збереглися;

– бо писемності ще не було;

– бо древнім авторам були нецікаві якісь події;

– бо автори щось перекрутили або не зрозуміли.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Інформація для археолога це контекст:

– обставини знахідки;

– зв’язок між окремими предметами;

– фіксація отриманих даних.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що шукає «чорний археолог»?

– Він шукає предмети на продаж, та знищує всю інформацію.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

Чому треба охороняти культурну спадщину?

– Бо історія та культура це єдине, чим людина відрізняється від тварини.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ

ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

UNDP

Чому ми відокремили археологічну спадщину від інших пам’яток?

– **Бо збереження археологічної спадщини має свою специфіку у вигляді нелегального ринку;**

– **Бо Україна є лідером по знищенню археологічних пам’яток та нелегальному обігу знахідок.**

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що ми втрачаємо?

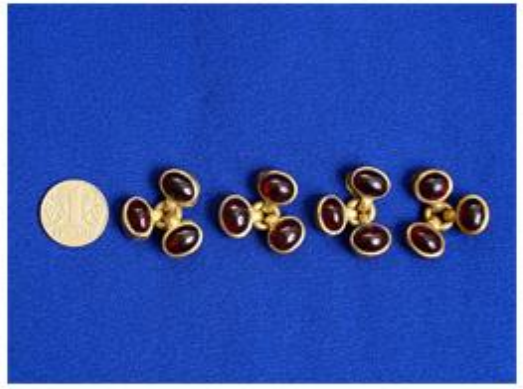

Знахідка на озері Ялпуг на Одещині

ПРЯМУЄМО РАЗОМ

ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

UNDP

Аналіз системи охорони культурної спадщини

Для аналізу діяльності органів охорони було розроблено анкету, яка складалася з двох розділів (46 питань у вигляді таблиць, вив. додаток до нашого звіту):

Опитування проводилося за напрямками:
– Кількість співробітників органу охорони (спроможність органу охорони);
– Виявлення та облік археологічної спадщини;
– Збереження археологічних колекцій;
– Діяльність органу охорони в напрямку збереження археологічної спадщини.

Інформація збиралася за 5 років (по роках 2015-2020).
Усі питання були сформовані на підставі чинних норм законодавства.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Аналіз системи охорони культурної спадщини

Анкету було розіслано на обласні та Київську міську державні адміністрації від імені Голови Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Не надали інформації Донецька, Київська, Полтавська, Чернівецька, Чернігівська обласні державні адміністрації.

Окрема анкета була розроблена для Міністерства культури та інформаційної політики України.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Аналіз системи охорони культурної спадщини

Аналітична частина дослідження планувалася у вигляді опрацювання інформації по усіх окремих категоріях – питаннях анкети. До того ж, ми сподівалися, отримавши дані за п'ять років, визначити якісь тенденції в роботі конкретних органів охорони культурної спадщини.
Але вже після надання відповідей стало зрозуміло, що певна частина показників подана у вигляді нулів або відсутності даних (що ми зараховували також як нулі).
Тому схожі питання (наприклад, окрема кількість протоколів та окрема кількість актів про вчинення правопорушення законодавства про охорону культурної спадщини об'єднувалися в одне, як дані за спорідненими показниками),
а деякі показники за п'ять років об'єднували в одну загальну ознаку 2015-2020.
Анкетуванням також з'ясовано, що МКІП не володіє інформацією по більшості питань або не в змозі надати об'єктивні данні.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що показало анкетування?

1. Навантаження на одного працівника (йдеться лише про археологічні пам’ятки!) в більшості областей таке, що здійснення моніторингу чи контролю за станом пам’яток неможливе (до 600 на людину).

2. Землі більшості пам’яток археології (99,68 %) не визначені в Земельному кадастрі України як землі історико-культурного призначення, а тільки сільськогосподарського, міської забудови тощо.

3. Майже на половину пам"яток археології, занесених до Державного реєстру нерухомих пам"яток України, не укладено охоронних договорів з користувачами або уповноваженими органами.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

Що показало анкетування?

4. Археологічні дослідження проводяться з суттєвими порушеннями законодавства, а в деяких випадках виглядають не як наукові чи пам'яткоохоронні дослідження, а як суто комерційна діяльність.

5. Контроль за долею знахідок, виявлений під час проведення археологічних розкопок, відсутній взагалі.

6. Фіксація незаконного пошуку археологічних предметів та нелегальних розкопок не здійснюється, заяви чи повідомлення про злочин до правоохоронних органів не подаються.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що показало анкетування?

7. Через відсутність передбачених законодавством спеціальних фондів, штрафні санкції та відшкодування заподіяної шкоди не застосовуються.

8. Кількість співробітників органів охорони культурної спадщини є абсолютно недостатньою. Ефективність їхньої роботи є недостатньою також за рахунок відсутності системи підвищення кваліфікації та методичної допомоги МКІП.

9. Дерегуляція та децентралізація пам'яткоохоронної системи була здійснена невдало. Стан справ та рівень проблем потребують створення чіткої вертикалі незалежних органів охорони культурної спадщини.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що таке Violity?

– формально це інтернет ресурс (належить ФОПу) для розміщення та підтримки баз даних (КВЕД «63.12 Веб-портали»);

– фактично – найбільший в світі інтернет-аукціон з продажу археологічних предметів.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Яка потужність Violity?

– за один день 5 лютого 2012 р. нами зафіксовано 22.723 лотів древніх предметів.

Це складає 2,8 % від обсягу археологічних фондів Національного музею історії України – вони комплектувалися впродовж 120 років.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Чим іще небезпечний Violity?

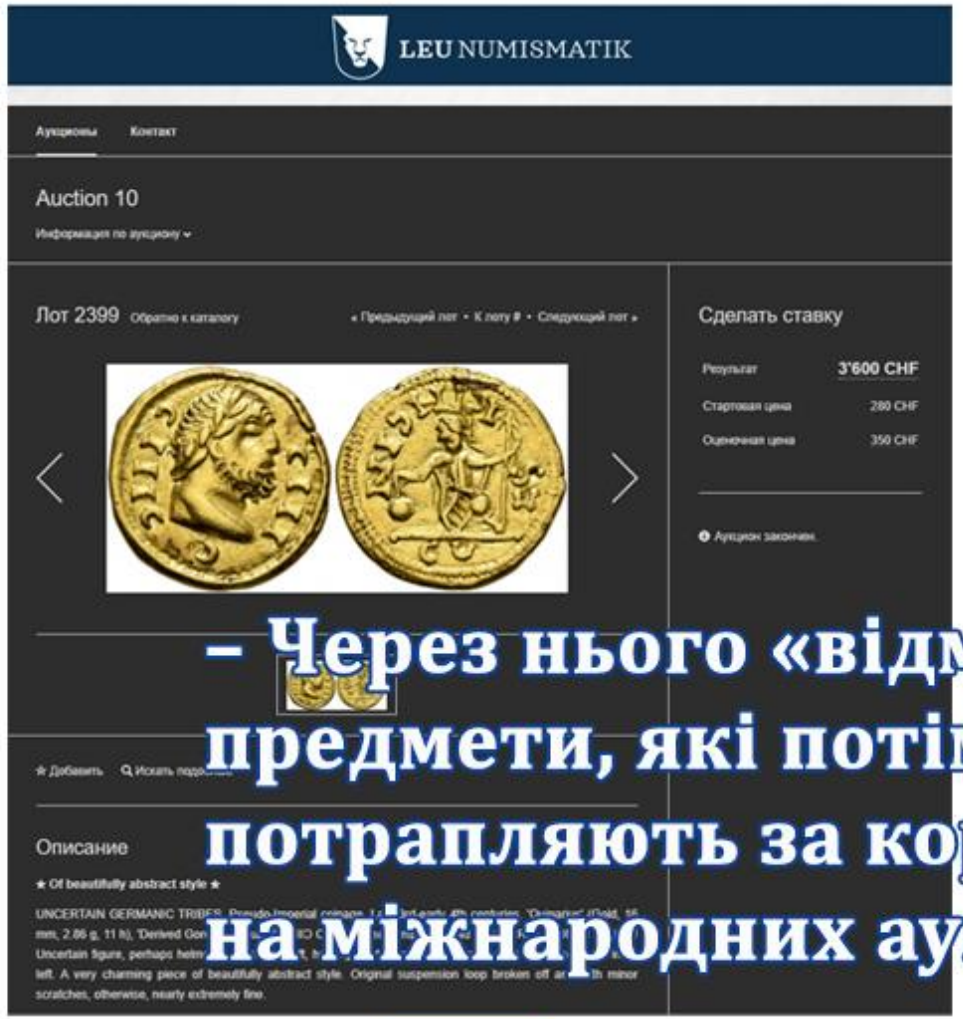

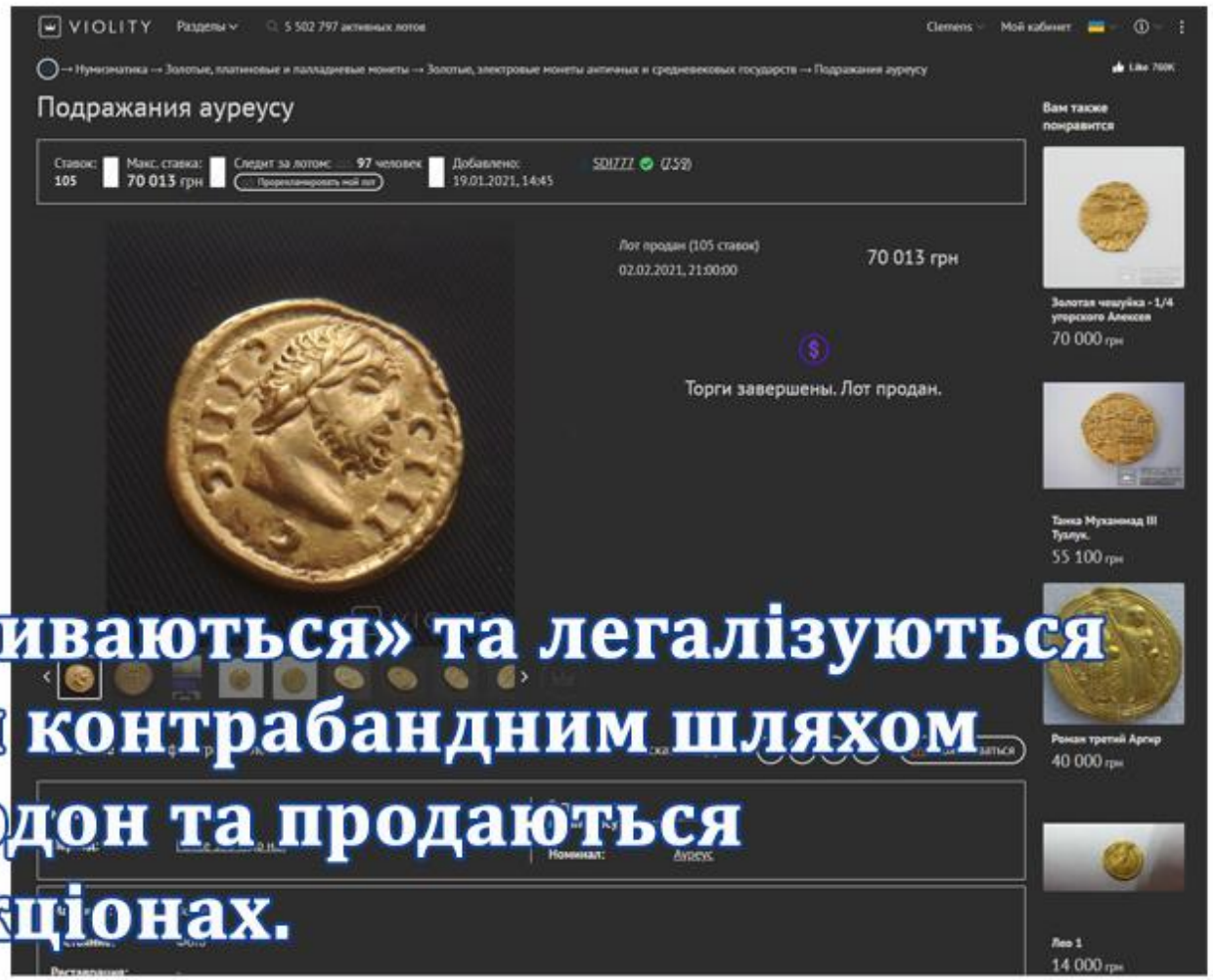

– Через нього «відмиваються» та легалізуються предмети, які потім контрабандним шляхом потрапляють за кордон та продаються на міжнародних аукціонах.

ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС

ПРЯМУЄМО РАЗОМ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

Де ще продаються археологічні предмети з України?

Липень 2018, Ebay, розділ Antiquities містить 59 761 лотів.

– Проаналізовано 4 000 лотів (15 %).

– Виявлено 20 продавців, які відкрито працюють з України.

– Загальна кількість лотів з України – 2 764 (69.1 % від вибірки).

– Усі гарантують та забезпечують InternationalShipping, зазначаючи «Shipping to Worldwide».

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

Як іще втрачаються знахідки?

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Звіт Рахункової палати України за 2008 р.:

«Аудитом встановлено, що в музеї, за результатами двох планових інвентаризацій (від 08.12.1998 зі звіркою 18.12.2001 та 22.12.2005), виявлено нестачу 134 експозиційних предметів, з яких 129 актом від 18.03.2002 списано. Жодних заходів щодо цих фактів Інститутом археології не вживалося…».

Інструкція з організації обліку музейних предметів:

«Про всі випадки втрати, значного пошкодження чи руйнування музейних предметів внаслідок аварійних, надзвичайних ситуацій або протиправних дій третіх осіб у 3-денний строк з моменту виявлення таких фактів керівники музеїв інформують Міністерство культури України (далі – Мінкультури) та уповноважений орган управління музею. При виявленні крадіжки предметів фонду музею керівник музею або головний зберігач невідкладно повідомляють правоохоронні органи не пізніше ніж протягом однієї доби.
Не підлягають вилученню предмети основного фонду музею, викрадені або не виявлені з інших причин під час поточного та попередніх звірень. Такі предмети включаються до Реєстру культурних цінностей, які знаходяться в національному розшуку, у порядку, визначеному наказом Міністерства культури України від 03 вересня 2013 року № 819 «Про затвердження форм та порядків ведення реєстрів культурних цінностей».

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Як розслідують справи?

Квітень 2018.
Київська обл., с. Русанів,
давньоруське городище XII ст.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Як розслідують справи?

Меч з літописного Жидачіва (X-XIII ст.) на Волині.

– вересень 2013 р. – продаж на Violity;

– червень 2016 р. – виставка приватного колекціонера Гредунова в НВІМУ;

– червень 2016 р. – звернення Луцького історико-культурного заповідника до Нацполіції;

– вересень 2016 р. – відповідь Нацполіції, що «Гредунов має велику кількість мечей та йому невідомо про який саме меч йде річ».

ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН

Як розслідують справи?

Шолом раннього Гальштату (XII – перша половина X ст. до н.е.):

– липень 2017 р. – продаж на Violity;

– вересень 2018 р. – перепродано на Timeline (Лондон);

– початок 2019 р. – перепродано «Galerie Kunst der Antike» (Австрія);

– відкрито кримінальне провадження № 22019000000000123;

– вересень 2019 р. – слідчі дії проти галереї та власника були припинені, оскільки Україна не висунула претензій щодо права власності на шолом та не підтвердила його походження.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Що показало дослідження нелегального обігу археологічних предметів?

1. Масовий неконтрольованій незаконний пошук та нелегальний ринок археологічними знахідками сьогодні є головною загрозою в державі в сфері охорони культурної спадщини.

2. Нелегальна торгівля археологічними предметами вже призвела до втрати цілих періодів української історії.

3. Значно збільшилася кількість археологічних предметів, які нелегально вивозяться за межі країни з метою перепродажу. Розшук таких предметів здійснюється лише окремими нечисельними ентузіастами.

4. Розподіл повноважень між МВС та СБУ проти «чорної археології» неефективний.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Повернення «Золота Криму»

– виставка складається з більш ніж 500 предметів, серед яких є унікальні експонати, що потребують спеціальних умов зберігання.

– за роки незалежності в Україні не побудовано жодного фондосховища, спеціальні умови зберігання в музеях майже відсутні.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

1. Необхідно негайно створити єдину незалежну, забезпечену та укомплектовану систему охорони пам'яток у вигляді вертикалі, без можливості впливати на неї політичних еліт або посадовців.

Ця структура потребує додаткових робочих місць, навчання та перепідготовки кадрів, комплектації транспортом та обладнанням.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

2. Необхідно негайно створити окрему спеціальну силову структуру для боротьби зі знищенням археологічних пам'яток та нелегальним обігом археологічних предметів.

Розподіл справ між СБУ та МВС з цих питань є малоефективний, оскільки йдеться про єдиний незаконний рух культурних цінностей.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

3. Необхідно негайно створити (прискорити процеси створення) державні електронні реєстри – окремого по нерухомих пам'ятках та щойно виявлених об'єктах культурної спадщини, окремого – по предметах та колекціях державної частини Музейного фонду України.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

4. Необхідно провести ревізію усіх регуляторних актів, починаючи від міжнародних зобов'язань України, з метою виявлення тих норм та положень, які не виконуються або не працюють, розробити відповідні правки або потрібні підзаконні акти, виправити всі нестиковки, суперечності та протиріччя.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

5. Необхідно запровадити ліцензування використання детекторів металу та подібного пошукового устаткування типу геосканерів.

Ліцензії повинні відображати мету пошуку та містити вимогу обов'язково пред'являти уповноваженим органам усі знахідки, не пов'язані з метою робіт. Ввести для цивільного пошуку додаткову норму отримання дозволу на роботи від власника землі (за виключенням археологів, які проводять дослідження за вже виданим державним дозволом).

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Висновки

6. Провести реєстрацію всіх приватних археологічних колекцій чи-то збірок протягом визначеного терміну.

При цьому має бути обумовлено, що не подані на реєстрацію предмети вважаються по закінченні визначеного для реєстрації терміну незаконними та підлягають вилученню на користь держави.

7. Розглянути питання оподаткування приватних археологічних колекцій та введення пріоритетного права викупу державою тих предметів, які були вчасно зареєстровані.

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

Наші пропозиції

Нами підготовлено пакет пропозицій, зокрема:

– про приєднання Україною до трьох міжнародних конвенцій;

– про внесення змін та доповнень до 6 кодексів та законів України;

– про розробку проекту закону про Державний фонд збереження культурної спадщини;

– про внесення змін та доповнень до трьох підзаконних актів та розробку проектів іще трьох (усе докладно викладено в Звіті).

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP

ПІСЛЯСЛОВО

У 2021 році Україна відзначала 50-ту річницю найвідомішої знахідки XX століття – скіфської пекторалі з кургану Товста Могила.

А що би було, якби пектораль знайшов не Борис Мозолевський, а якийсь дядько з детектором та лопатою?..

Дякуємо за увагу!

ПРЯМУЄМО РАЗОМ
ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄС
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПРОЄКТ УПРОВАДЖУЄТЬСЯ ПРООН
UNDP